

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Spiritualitate transilvană și istorie europeană, Alba Iulia, 1999, editori Iacob Mârza și Ana Dumitran, 534 p.

Volumul este rodul colaborării între Universitatea "1 Decembrie 1918" și Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, integrându-se în rândul publicațiilor editate în valoroasa colecție "Bibliotheca Musei Apvlensis". Un sprijin esențial în editarea lucrării de față l-au dat Biserica Română Unită cu Roma, Arhiepiscopia Ortodoxă de Alba Iulia și Banca Comercială Română, cu ajutorul cărora s-a asigurat volumului o frumoasă ținută grafică.

În introducere (p. 8-11), editorii justifică publicarea volumului din dorința ilustrării conexiunilor dintre spiritualitatea transilvăneană și istoria europeană, sub semnul cărora stau toate studiile din cuprinsul său. De asemenea, editorii, după cum mărturisesc (p. 10), percep problematica propusă spre dezbateri de autorii studiilor ca pe o "provocare la adresa istoriei naționale care, în îndelungatul ei joc cu trecutul, s-a mișcat între adevăr și ficțiune, dar și ca o mărturie a intuiției romanticului german Novalis care, atunci când a cercetat diferite aspecte și etape din evoluția Bisericii creștine pe teritoriul continentului european /.../ mărturisea ideea potrivit căreia Biserica a fost, nu de puține ori, un templu sub cupola căruia s-a desfășurat istoria Europei ...".

Așadar, volumul este dedicat spiritualității ardeleni văzută ca "ansamblu de tradiții interne" cu implicații în structurile politice, economice, sociale, culturale, religioase ale Transilvaniei, cu privire specială spre biserica ardeleană, aflată la granița modernității.

Ar mai fi de subliniat că studiile cuprinse în acest volum au fost prezentate în cadrul Simpozionului *Spiritualitate românească și istorie europeană: Biserica ardeleană la granița dintre medieval și modern*, organizat de Muzeul Național al Unirii și Universitatea "1 Decembrie 1918" la Alba Iulia în octombrie 1998, dorindu-se prin aceasta să se marcheze împlinirea a 350 de ani de la editarea *Noului Testament de la Bălgrad* (1648) și a 300 de ani de la constituirea Bisericii Române Unite (sinodul unionist din octombrie 1698).

Volumul se bucură de cuvântul și binecuvântarea Înalt Preasfințitului Andrei, arhiepiscop de Alba Iulia și Lucian, arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș. Înaltele fețe bisericești subliniază valoarea și importanța tipăririi *Noului Testament de la Bălgrad* pentru toți românii, dar și importanța unirii unei părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei și implicațiile ei.

În privința structurii volumului, editorii au conceput o reușită schemă de rânduire a studiilor în cadrul său. Astfel, volumul este organizat în patru mari secvențe: I. *Confesiune, etnie și putere politică* – cuprinde texte ce răspund, într-o manieră modernă și interesantă, interogațiilor istoriei despre relația religie (confesiune) – națiune – putere politică (drepturi politice). Sunt studii semnate de Marton József, Maria Crăciun, Gúdor Botond, Lucian Periș, Gheorghe Gorun, Camil Mureșanu, Pompiliu Teodor, Gabriela și Ioan Mircea, Bod Péter Ákos, Mihaela Grancea, Toader Nicoară, Gheorghe Fleșer, Ana Dumitran, Viorica Lascu. A doua secvență, *Instituțiile ecleziastice: context istoric și profil*, cuprinde în cadrul ei rezultatele cercetărilor efectuate de Nicolae Dănilă, Ovidiu Ghitta, Greta-Monica Miron, Daniel Dumitran și Laura Stanciu, pentru ca cea de-a treia parte, intitulată *Civilizația cărții și scrisului; implicații culturale*, să adăpostească în cadrul ei studiile lui Gernot Nussbächer, Mihai-Alin Gherman, Doina Dregheciu, Maria Basarab, Vasile Moga, Paul Cernovodeanu, Iacob Mârza. Ultima parte a volumului a fost rezervată discursului istoric și național, ilustrat de studiile lui Gheorghe Firczak, Ovidiu Pecican și de cel al cercetătoarei americane Tanya Dunlop.

Spațiul restrâns al unui astfel de demers ne impune limitarea doar la câteva studii, pe care le socotim ilustrative pentru tema fiecărei secvențe din cuprinsul lucrării de față, fără însă a le neglija pe celelalte.

În prima secvență, Maria Crăciun, prin studiul *Contrareforma și schimbările din viața religioasă transilvăneană a secolului al XVI-lea* (p. 57-93) subliniază mutațiile din viața religioasă în contextul efortului de recatolicizare a regiunii coordonat de iezuiți, care au găsit aici o Transilvanie protestantă, mai ales la nivelul nobilimii și orașenimii. În baza izvoarelor studiate, autoarea ajunge la concluzia potrivit căreia, în secolul al XVI-lea, Reforma a avansat puternic în Transilvania, chiar dacă mulți nu erau conștienți de schimbările aduse de aceasta. Regretatul Lucian Periș, în studiul *I cattolici e la vita politica in Transilvania (1601-1613)*, urmărește influența catolicismului asupra vieții politice transilvănene într-o perioadă imediat ulterioară momentului Mihai Viteazul, pentru ca în comunicarea *Documente din arhiva Curiei generale a ordinului iezuit din Roma. Spicuri din corespondența misionarilor Gheorghe Forro și Gheorghe Buitul* (p. 176-197) să ofere informații despre acțiunea iezuiților în Transilvania, Banat și Ungaria, ilustrată de corespondența inedită între Gheorghe Buitul și generalul ordinului, Muzio Vitelleschi, și de un raport al lui Gheorghe Forro către același general al ordinului.

Prin studiul *Greco-catholicism și Luminism* (p. 161-165) academicianul Camil Mureșanu urmărește identificarea relației biserică-cultură din perspectiva iluministă a Școlii Ardeleni. La rândul său, academicianul Pompiliu Teodor deslușește, în studiul *Reformă Catholică și Aufklärung în epoca luminilor la românii din*

Transilvania. Liniile generale ale problemei (p. 167-175), influențele Contrareforme și *Aufklärung*-ului asupra românilor transilvăneni, realizând o succintă trecere în revistă a bibliografiei aferente și a modului de înțelegere a problemei de la o etapă la alta din istoria românească.

În studiul *Mărturii documentare privind viața și activitatea cărturarului și tipografului Ioanichie Endredi la Blaj și Cluj, în anii 1760-1763*, Gabriela Mircea și Ioan Mircea prezintă aspecte inedite ale relațiilor călugărului cu episcopul Petru Pavel Aron, apoi cu episcopul Atanasie Rednic, dar și cu meșterul tipograf Ștefan Păldi, al cărui ucenic a fost. Autorii doresc să interpreteze biografia călugărului nu neapărat prin prisma temperamentului său, ci din punctul de vedere al intoleranței religioase care și-a pus amprenta pe evoluția personalității sale. Studiul cuprinde în anexe câteva interesante documente, care întăresc afirmațiile autorilor.

Toader Nicoară, în studiul *La religion du monde rural en transylvanie au XVIII-e siècle*, încearcă o istorie a mentalităților pornind de la faptul că orice tip de societate – tradițională sau modernă – are propria imagine asupra lumii în care trăiește, imagine care ocupă un loc important în propria scară de valori, guvernând relațiile dintre oameni, dar și pe cele cu lumea exterioară ale comunității. Autorul susține necesitatea absolută a cunoașterii acestei imagini pentru a putea înțelege societatea respectivă.

În a doua secțiune atrag cu deosebire atenția două lucrări: studiul *Noi considerații privind sinodul din octombrie 1698* (p. 284-293), semnat de Nicolae Dănilă, care ia în discuție aspecte din greoiul proces al unirii unei părți a românilor cu Biserica Romei, și cel al lui Ovidiu Ghitta, *Demetrius Monastelli și începuturile unirii ecleziastice în "părțile ungurești" locuite de români* (p. 294-318), care urmărește același aspect al istoriei Bisericii greco-catolice. Istoria greco-catolicismului transilvan este completată de studiile lui Daniel Dumitran, *Episcopia Făgărașului la începutul deceniului iosefin (1781-1784). Opțiuni politice și confesionale* și, respectiv, Laura Stanciu, *De la modelul maiorean la realitățile oferite de protopopiatele Gurghiu-Reghin în perioada 1785-1809*, problemele dezbătute fiind abordate într-o perspectivă modernă, care incită la dezbateri.

A treia parte urmărește, după cum se observă din titlu, aspecte legate de carte, de circulația ei, mai ales a cărții tipărite la Alba Iulia și apoi la Blaj. Cercetătorul clujean Mihai-Alin Gherman, în studiul *Tiparul bălgrădean între tradiție și modernitate*, problematizează aspectul legat de tipărirea *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), ridicând întrebarea în ce măsură această tipăritură a fost expresia pură a influenței calvinismului (p. 392-403). Tot *Noul Testament de la Bălgrad* a constituit obiectul cercetării și pentru Doina Dreghiciu care, în studiul *Noul Testament, Bălgrad, 1648 la 350 de ani. Circulația prin însemnări în arealul transilvănean (sec. XVII-XIX)*, încearcă să identifice aria de circulație a respectivei tipărituri, folosindu-se de ex-librisurile conținute.

Gernot Nussbächer își prezintă rodul cercetării sale sub titlul *Încercare pentru o bibliografie a edițiilor din străinătate ale operelor umanistului brașovean Johannes Honterus* (p. 363-391). Autorul prezintă o impresionantă listă a edițiilor din și după opera lui Johannes Honterus, listă alcătuită după o îndelungată cercetare în numeroase biblioteci din țară și străinătate.

Această a treia parte a volumului mai cuprinde studiile semnate de Maria Basarab, *Cartea românească tipărită la Blaj. Exemplare aflate în județul Hunedoara*; Gabriela Mircea, Ioan Mircea, *Consemnări privitoare la o descendentă a lui Ioan Zoba din Vinț: Brândușa Zoba*; Vasile Moga, *Inochentie Micu-Klein și literatura latină*; Paul Cernovodeanu, *Traduceri din istoria universală alcătuite de clerici transilvăneni uniți (sec. XVIII-XIX)* – aspect al istoriei culturii pentru prima dată ilustrat în istoriografie -, și se încheie cu studiul lui Iacob Mârza, *Cultură, religie și destin la Blaj în Vormärz: profesorul Iosif Pop (1812-1845)*, în care este prezentată viața și opera celui pe care George Barițiu l-a numit "unul dintre cei mai geniali juni ai timpului său". Acestuia îi va închina Nicolae Pauletti o frumoasă odă la întoarcerea din Viena, pentru ca tot poetul din Roșia de Secaș să scrie un emoționant "vers" la moartea lui Iosif Pop (1845), în contextul durosului proces lemenian.

În sfârșit, cea de-a patra parte cuprinde trei studii: Gheorghe Firczak, *Considerații asupra istoriografiei române și maghiare în epoca Luminilor*, care realizează o trecere în revistă a istoriografiei transilvănene în strânsă legătură cu cea europeană; Ovidiu Pecican, *Miturile originii la români*, studiu în care autorul identifică câteva mituri fondatoare sau fundamentale pentru întemeierea statală (mitul unirii simbolice a dacilor și romanilor – Traian și Dochia, mitul oiței năzdrăvane – Miorița etc.), mituri privitoare la eroii tutelari (Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Constantin Brâncoveanu), la cei ai renașterii naționale (Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu, Horea, Avram Iancu) și o serie de mituri doctrinare. Ultimul studiu aparține cercetătoarei americane Tanya Dunlop, *Nation-building and Nationalism. A Review Article*.

Așadar, volumul *Spiritualitate transilvană și istorie europeană* cuprinde studii cu teme variate dar, în același timp, circumscrise relației biserică-stat-societate-cultură și, în general, ancorate cronologic perioadei de trecere de la medieval la modern. Cu o ținută științifică de mare clasă, ele sunt accesibile, prin rezumatul într-o limbă de circulație internațională (franceză, engleză, germană) și cercetătorilor străini, iar prin problematica abordată îmbogățesc scrisul nostru istoric. Căci, în perioada comunistă, cercetătorii au ocolit în "mod fortuit" teme precum raportul biserică-societate-cultură, astăzi impunându-se recuperarea cercetării în acest domeniu, fapt bine intuit de editorii acestui volum, care se constituie astfel într-o lectură utilă cercetării istoriei ecleziastice și a implicațiilor sale în societatea transilvăneană.

Lucian Periș, *Le Missioni Gesuite in Transilvania e Moldavia nel Seicento*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1998, 223 p.

Parte a unei lucrări mai vaste, intitulată *Le presenze cattoliche in Transilvania, Moldavia e Valachia* – teză de doctorat susținută în ianuarie 1999 la Universitatea pontificală “Gregoriana” și notată *Summa cum laude*, fapt care explică și preferința pentru limba italiană a autorului -, cartea semnată de Lucian Periș se înscrie, deocamdată la capătul, unui lung șir de contribuții referitoare la istoria fenomenului religios iezuit, circumscris spațial actualului teritoriu românesc. Nume sonore, precum cele ale lui C. Auner, Fr. Pall, C. Alzati, care se adaugă nu mai puțin celebrilor editori ai corpusului documentar acumulat în arhive, A. Veress, L. Lukács, Á. Fricssy, M. Balázs, I. Gy. Tóth, pentru a-i aminti doar pe cei care au abordat istoria iezuiților în secolul nostru și, cu precădere, în ultimele decenii, au constituit pentru Lucian Periș nu numai o necesară și instructivă bibliografie, ci și un frumos îndemn pentru aprofundarea unei teme care, cu fiecare nouă abordare, își probează încă o dată profunzimea și varietatea nesfârșită de nuanțe.

Privită în integralitatea sa, istoria eclesiastică a Transilvaniei în secolul XVII mai numără încă destul de multe pagini albe. Scrisul istoric românesc s-a aplecat, firesc, cu predilecția asupra istoriei Bisericii românești, percepută, din păcate prea adeseori, prin prisma unui triumfalism ortodoxist mult prea îndepărtat de realitatea spirituală a acelor timpuri. Epocă prin excelență a renovării credinței, sub impactul diverselor mișcări reformatoare inițiate deopotrivă în Apusul ca și în Răsăritul creștin, secolul XVII a cumulat în Transilvania o mare varietate de confesiuni, într-o vreme însă în care toleranța religioasă abia fusese descoperită în stadiul său declarativ, de intenție. Într-un timp când politicul a fost, parcă mai mult ca înainte, dependent de identitatea confesională, această fracționare a unității creștine a determinat, ca fenomen general, o criză a sentimentului cruciat care animase până atunci istoria Europei, dar a revitalizat speranțele unioniste, nevoia regăsirii unității pierdute nu numai pentru înfrângerea dușmanului din afară, cel musulman de preferință, ci și pentru distrugerea răului dinlăuntru, a “ereziei” sub oricare din formele sale: papistașă pentru unii, calvină, luterană, ariană, anabaptistă ... pentru alții. Unul dintre elementele cele mai active în acest proces de regăsire a unității de credință, sau de creare a ei în locuri care până atunci nu intraseră în sfera de interes a Bisericii Catolice, au fost iezuiții. Rostul lor în Transilvania a fost unul misionar prin excelență, într-un spațiu politic și spiritual în care calolicismul devenise o raritate extremă, adeseori însoțită de persecuții și marginalizare. Nevoia de recuperare și numeroasele piedici i-au obligat deci să-și exercite calitățile misionare nu numai asupra celor care în trecut aparținuseră Bisericii romane, ci și asupra potențialilor săi fideli, românii ortodocși, asaltați însă, în scopuri similare, și dinspre calvinismul maghiar.

Această continuă căutare, transformată uneori într-o adevărată luptă pentru supraviețuire a misiunilor iezuite din Transilvania, constituie miezul discursului istoric al lui Lucian Periș. Beneficiind de serioase studii teologice, ca absolvent cu mari merite al Universității pontificale “Urbaniana” și al Facultății de Istorie a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, tânărul istoric a reconstituit cu acribie și profesionalism succesivele încercări ale Ordinului de a se înstăpâni în viața religioasă și politică a Principatului, în speranța recuperării trecutului glorios al Bisericii Catolice căreia, de-a lungul întregului secol XVII, statutul de religie receptă nu i-a asigurat nici pe departe acea egalitate proclamată prin declarațiile Dietei. Sub acest aspect, Catolicismul și Ortodoxia au cunoscut în Transilvania pagini de istorie comună. Nu mai poate surprinde, deci, faptul că între cele două confesiuni s-a încercat o apropiere, poate nu întâmplător mediată de un român: iezuitul Gheorghe Buitul, spirit exemplar, cu o capacitate de trăire a sentimentului religios și o putere de convingere rar întâlnite. Originar din Caransebeș unde, în ultimii ani ai vieții și-a transformat locuința în biserică, el a activat o vreme ca profesor la colegiul iezuit din Alba Iulia, perioadă în care a intrat probabil în contact cu episcopul Eftimie, discutând despre posibilitatea unei apropieri, speranță cu care iezuitul român a plecat să-și definitiveze studiile la Roma. Pe drumul de întoarcere, el îi scrie superiorului Ordinului, Muzio Vitelleschi, despre viitoarea sa întâlnire cu episcopul ortodox, fără să știe că, între timp, Eftimie murise, iar succesorul său, Dosoftei, fusese mutat din scaunul de la Vad la Alba Iulia, pentru a fi mai ușor supravegheat de promotorii prozelitismului calvin care începea și el să renască. Nu putem decât să regretăm sărăcia documentară asupra acestui subiect, în ciuda eforturilor deosebite depuse de autor pentru valorificarea tuturor actelor păstrate în Arhiva Curiei Generale a Ordinului Iezuit din Roma, câteva dintre ele, deosebit de importante pentru istoria spațiului transilvan, scăpând din vedere echipei maghiare de editori ai celebrului corpus documentar *Austria 20*.

Desigur, reconstituirea propusă de Lucian Periș, favorizat de poziția sa de istoric și teolog în același timp, fapt care i-a permis o analiză interdisciplinară atât de necesară în cazul unui astfel de subiect, este departe de a fi una completă. Marele său merit însă, dincolo de faptul că reprezintă prima abordare sintetică a acestei teme realizată de un român și dincolo de inevitabilele scăpări, stadiul cercetării impunând din păcate, mai ales în punctele fierbinți ale analizei, mai degrabă sugerarea decât oferirea unor răspunsuri, este dat de faptul că ea vine să completeze o imagine incompletă asupra istoriei eclesiastice în spațiul ardelean și nu numai, precum și de spiritul strict științific și imparțialitatea absolută cu care a fost abordată tema. Este încă un motiv pentru care dispariția prematură a autorului, într-un moment în care poate multe întrebări își găsiseră rezolvarea, mai

rămânând doar să fie așternută pe hârtie, văduvește încă o dată știința istorică românească de o finalitate mult așteptată, impunând, pentru a câta oară!, reluarea de la început a efortului de documentare.

ANA DUMITRAN

Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul Imperial, 1716-1778 / Verwaltung und Steuerwesen im Kaiserlichen Banat, 1716-1778*, Timișoara, Editura de Vest, 1997, 210 p. + 1/ f.

Nu este pentru prima dată, când dr. Costin Feneșan cercetează istoria medie și modernă a Banatului, dacă ne gândim la suma impresionantă a articolelor, studiilor și comunicărilor redactate și publicate în ultimele trei decenii și, mai ales, la lucrările originale și de proporții ori la edițiile cu care s-a prezentat până acum în fața agoriei istoricilor din România și din afara granițelor ei. Avem în vedere, într-un astfel de context istoriografic, titlurile incluse în ultimele două volume din *Bibliografia Istorică a României* și incitanta lucrare *Cnezi și obercnezi în Banatul Imperial 1716-1778*, București, Editura Academiei, 1996.

Costin Feneșan ascultă, și de data aceasta, de îndemnul lui George Barițiu, vis-à-vis de rostul românilor bănățeni în scrierea istoriei Banatului, și ne oferă o cercetare interesantă și utilă, care spulberă mitul istoriei centrale și unitare (supralicitat în perioada dictaturii comuniste) și dovedește necesitatea abordării sistematice a istoriei locale, în cazul de față al Banatului Imperial. Opțiunea dr. Costin Feneșan pentru o astfel de investigație o putem găsi deplin justificată într-un percutant *Cuvânt înainte* (p. 6): “Banatul a fost în cursul vremii o adevărată placă turnantă pentru Europa Centrală și spațiul danubiano-balcanic. Apartenența succesivă a Banatului, cu rosturile unei regiuni de graniță, la diferite state și imperii de însemnătate continentală i-a accentuat o dată mai mult acest caracter de trecere și, implicit, de contact. Făcând parte, în cursul evului mediu și al epocii moderne, din structuri statale diferite, Banatul și-a păstrat neîncetat identitatea istorică, a cărei constantă a reprezentat-o existența pe aceeași vatră a celor mai vechi locuitori ai acestui pământ binecuvântat – românii. De aceea, istoria Banatului – în acest caz, a celui din timpul administrației imperiale directe – dobândește semnificații care trec dincolo de “culorile” unei simple (spre a nu spune: neglijabile) și adeseori pe nedrept desconsiderate istorii locale. Prin acest statut aparte al său, Banatul Imperial a fost deopotrivă o “țară” bine definită în ansamblul monarhiei habsburgice, o punte a acesteia spre spațiul sud-est european și, prin legăturile lui neîntrerupte cu Ardealul și Țara Românească, o voce distinctă în lumea românească. Doar în acest context, variat și complex, poate fi judecată cât mai aproape de adevăr istoria Banatului în timpul administrației imperiale.”

Autorul își structurează discursul istoric în trei compartimente, care atrag atenția nu numai prin judecățile de valoare lansate, ci și datorită materialului documentar inedit ori edit pe care-l valorifică într-o manieră modernă (precum a procedat și în alte cercetări personale): 1) *Statutul de drept al Banatului în cadrul monarhiei habsburgice și problema încorporării în Ungaria* (pp. 9-38); 2) *Autoritățile centrale și locale în Banatul Imperial. Evoluția organizării administrative între 1716 și 1778* (p. 39-87); 3) *Regimul fiscal în Banatul Imperial* (p. 88-130).

Oricare din capitolele volumului le-am parcurge, vom fi întâmpinați de o bogăție a informației, oferită cu generozitate de izvoarele documentare (cf., de pildă, *Abrevieri*, p. 7-8), pe care Costin Feneșan le-a valorificat cu înțelegere, explicabilă și prin îndelungata sa practică în arhive. De data aceasta, în raport direct cu istoria Banatului Imperial (1716-1778), respectiv cu *administrația și fiscalitatea provinciei*, ne sunt puse la dispoziție date și interpretări despre statutul provinciei în cadrul Imperiului habsburgic, cu privire la specificul regiunii din perspectiva autorităților centrale și locale, fără să se omită dezvoltarea administrației, respectiv cheltuielile militare (ordinare și extraordinare) din Transilvania, Oltenia și Banat și evoluția prețurilor cerealelor și cărnii în Banatul Imperial. Din acest punct de vedere, impresionează colecțiile de documente la care a apelat istoricul, păstrate acum în fonduri arhivistice și documentare din Viena și Budapesta, dintre care unele piese au fost deja publicate de Jozef Wolf, Baróti Lajos și Anton Tafferner.

Banatul Imperial, teritoriu care este un exemplu convingător în ceea ce privește fenomenul interetnicității, beneficiază, prin cartea dr. Costin Feneșan, de o restituire istorică necesară a istoriei economice și politice în secolul Luminilor. Firește, cercetarea captivează și interesul specialiștilor străini preocupați de problematică, prin *Anexa documentară* (p. 131-196) și printr-un amplu rezumat în limba germană (p. 197-210).

IACOB MĂRZA

Jules Michelet, *Leçons au Collège de France 1847*, publiées par Ambrus Miskolczy avec la collaboration de Imre Szabics et Patrick Quillier, Budapest, 1999, 192 p.

Lucrarea apărută în colecția *Europica Varietas* (Serie de documente și studii a Catedrei de Filologie Română din cadrul Universității de Științe “Eötvös Loránd” din Budapesta), colecție coordonată de eminentul profesor și cercetător Miskolczy Ambrus, principal editor și al volumului de față, ne oferă spre lectură lecțiile ținute de istoricul francez în al doilea semestru al anului 1847 la Collège de France, grație editării notelor de curs luate de unul dintre auditorii acestora, păstrate în manuscris la Biblioteca Academiei Române din București (sub cota Ms. fr. 269). Dedicată memoriei istoricului literar și eseistului român Marin Bucur (mort în anul 1994) - care, mărturisește editorul în prefața cărții (*Jules Michelet dit ses leçons*), i-a sugerat ideea publicării acestui curs -, lucrarea se dorește un argument pentru “ilustrarea realității unei colaborări care poate transcende pasiunile naționale”. O dorință de compensație animă acest demers, în numele unei generații (cea din anii '40 ai secolului trecut, autointitulată “Tânăra Ungarie”), care l-a ascultat mai puțin pe Jules Michelet, dar i-a sesizat forța cuvântului, prin intermediul scrierilor sale, așa cum reiese din mărturia lui Jókai Mór, invocată de editor. Dar semnificația lui ține, prin excelență, de sfera culturalului, problema esențială subliniată de Miskolczy Ambrus fiind cea a difuziunii culturii (istorice): lectorul are posibilitatea, prin efectuarea unei comparații cu ediția cursurilor istoricului francez, care conține manuscrisele lecțiilor, să sesizeze diferența între “ceea ce Michelet a vrut să spună și ceea ce el a spus” sau, după fericita expresie a lui Paul Viallaneix (coordonatorul ediției franceze a cursurilor lui Jules Michelet), citată în prefața prezentei ediții, “să măsoare distanța între versiunea scrisă și versiunea orală a învățământului”; cititorul devine astfel auditorul real al marelui istoric, în mai mare măsură decât prin lectura cursurilor în forma lor elaborată. Metoda beneficiază de o semnificativă confirmare, chiar din partea istoricului-orator Jules Michelet, care-și mărturisea, în anul 1861, credința în calitatea formativă a discursului istoric: “Oui, sans doute, notre enseignement était le même; nous avions prophétisé le 24 février, et même les journées de juin ... Et pourtant, si l'on s'imprimait tous ces cours du Collège de France, il n'aurait plus le même intérêt. Il y avait tant d'actualités !” (citată în prefața acestei ediții).

Volumul cuprinde, în anexă, documentele unei dezbateri central-europene privitoare la modul de receptare a lecțiilor istoricului francez în acest spațiu, purtată între Alfred Meissner și Vasvári Pál. Alfred Meissner (1822-1885), scriitor german din Boemia, auditor dezamăgit al unuia dintre cursurile lui Jules Michelet din anul 1847, i-a ridiculizat stilul, considerându-l un “excelent comediant”, într-un articol publicat la Leipzig în același an (*Skizzen aus Paris. I. Eine Vorlesung bei Michelet*, în *Die Grenzboten. Zeitschrift für Politik und Litteratur*, No. 37. 2. Semester, p. 437-440); el deplânge decăderea istoricului, căruia îi recunoaște meritele, acesta ajungând însă, în concepția sa, “un prost poet diletant și un vizionar”. În continuare este reprodus un fragment din memoriile scriitorului, publicate la sfârșitul vieții, în anul 1884, în care este relatat din nou acest episod, căruia îi este adăugată o amintire la fel de defavorabilă, legată de poetul polonez Adam Mickiewicz (*Entdeckungsreisen in Paris. J. Michelet. Adam Mickiewicz*, în *Geschichte meines Lebens. I.*, Wien, 1884, p. 236-247). Replica vine din partea viitorului revoluționar maghiar Vasvári Pál (1827-1849), la acea dată profesor de istorie într-o școală de fete condusă de o ferventă admiratoare a lui Jules Michelet, contesa Blanka Teleki, a cărei soră, Emma Teleki, era soția lui Auguste de Gerando, un apropiat al istoricului, autor al lucrării *La Transylvanie et ses habitants* (Paris, 1845). Tânărul intelectual maghiar consacră analizei stilului istoric al lui Jules Michelet două articole, publicate în același an, 1847, și reproduse în traducere franceză în finalul anexei ediției de față (*Michelet et le système scientifique allemand*, în *Életképek*, 1847, 7 nov., nr. 19, p. 581-585; 14 nov., nr. 20, p. 613-615). Deși Vasvári Pál nu asistase niciodată la cursurile istoricului francez, contactul cu opera acestuia îl determină să scrie o entuziastă pledoarie în apărarea lui. Punctul de plecare îl constituie combaterea tendinței constante de preluare a ideilor specifice vieții intelectuale franceze prin intermediul culturii germane și afirmarea opțiunii decise a tinerei generații, pe care o reprezenta, pentru apropierea neintermediată de literatura franceză. Critica vizează, sub raport istoriografic, în primul rând erudiția greoaie, specifică metodei istorice germane, exprimându-se deschis preferința pentru modelul istoriografic romantic ilustrat de Michelet și pus în practică de acesta prin cursurile de la Collège de France. Dar negarea apartenenței la școala germană are și semnificații mai profunde, legate de dezvoltarea ideii naționale și de spiritul de independență care însuflețea – vis-à-vis de germani – societatea maghiară în atmosfera prerevoluționară. Critica lui Vasvári Pál, fiind mult mai deschisă, lămurește astfel și motivațiile (de aceeași natură istoriografică și națională) ale atitudinii lui Alfred Meissner.

Prezentarea pe larg a caracteristicilor acestei dezbateri reflectă nivelul de receptare a ideilor istoricului francez și în general a modelului istoriografic romantic în spațiul central european. Am ținut să facem această prezentare pentru a evidenția o altă trăsătură esențială a demersului întreprins prin ediția de față, aceea a transculturalității, ilustrată de relațiile dintre spațiul francez și cel central-european și, nu în ultimă instanță, cel românesc, de unde provine și manuscrisul editat, paternitatea acestuia putând fi atribuită, cu destulă probabilitate, unui student român. Menționând și faptul că editarea s-a realizat în conformitate cu regulile utilizate la alcătuirea ediției franceze a cursurilor ținute de Jules Michelet la Collège de France, încheiem

exprimându-ne convingerea că prezenta ediție, pe lângă valoarea ei ca restituire istoriografică, reprezintă o contribuție esențială la cunoașterea relațiilor interculturale din centrul Europei în această perioadă.

DANIEL DUMITRAN

Biblioteca Națională a României, **Elena-Maria Schatz**, *Catalogul colecției de incunabule*, București, 1995, 266 p. + 27 il.

Dedicat colecționarului și bibliologului român Constantin Karadja (1889-1950), actualul volum este, în sens profesionist, un catalog redactat după principii bibliografice moderne, care cuprinde descrierea incunabulelor conservate acum în Biblioteca Națională a României, ajunse în această colecție de-a lungul anilor prin diferite metode. După un *Cuvânt înainte* (p. 7), semnat de Directorul General al instituției, Gheorghe-Iosif Mercan, catalogul ne oferă, în redacția româno-engleză a Elenei-Maria Schatz, ani de zile șefă la serviciul "Colecții speciale", un *Scurt istoric al colecției de incunabule a Bibliotecii Naționale a României* (p. 9-21).

Catalogul colecției de incunabule, alcătuit cu pasiune pentru cartea străină veche și cu real profesionalism, se consultă cu folos, pornind de la *Nota asupra ediției* (p. 22-30), *Bibliografie* (p. 31-35) și *Abrevieri* (p. 36). De fapt, secțiunea consistentă a catalogului o constituie, după cum ar putea observa orice lector avizat, *Descrierea incunabulelor* (p. 37-140), respectiv Anexa 1 *Incunabulele existente în colecția Bibliotecii Naționale a României sub formă de fotocopii și facsimile* (p. 141-140). Aici sunt descrise, după norme bibliotecărești actuale, 141 incunabule, ordonate alfabetic, începând cu Albertus Magnus, *De animalibus*, Veneția, 1495 și încheind cu Vincentius Bellocensis, *Speculum historiale*, Veneția, 1494.

În raport cu normele internaționale actuale de descriere și valorificare a incunabulelor, Elena-Maria Schatz a înzestrat catalogul cu o suită de *Indexuri* (p. 153-235). Cercetătoarea surprinde nu doar aspecte generale ci și cele relative la editorii științifici, comentatori, traducători, corectori, locurile de tipărire și a tipografilor, tipografii și mărcile lor, librării și editorii comerciali, indexul cronologic, concordanțele bibliografice, posesorii, proveniența colecției de incunabule din cadrul Bibliotecii Naționale a României (sursele prezentate în ordine alfabetică și cronologia constituirii colecției). Munca de cercetare temeinică a Elenei-Maria Schatz rezultă și din Anexa 2 *Tabel sinoptic al concordanțelor bibliografice*, în care sunt stabilite concordanțele dintre catalogul bibliotecii posesoare și poziții similare din cataloagele străine accesibile în cadrul documentării fără să fie ocolite cataloagele colecțiilor de incunabule din România.

Catalogul colecției de incunabule, prin care se înregistrează situația unei prețioase categorii de carte străină veche conservată la Biblioteca Națională a României, se încheie cu un sugestiv material ilustrativ, alcătuit din 27 figuri (care-și pierd din farmec, din cauza reproducerii în alb-negru). Imaginile completează, până la un anumit punct, informația științifică, oferită în mod generos, de catalog.

Exceptând valențele bibliotecărești ale catalogului redactat de Elena-Maria Schatz, volumul oferă diferite prețioase informații cercetătorilor istoriei culturii, dacă ar fi să ne gândim la *Indexul posesorilor* (p. 216-220). Circulația unora dintre incunabule în medii erudite transilvănene din Evul Mediu cât și consemnarea căilor de pătrundere a culturii europene cu ajutorul acestor venerabile exemplare în părțile noastre ar fi foudă din cercetările care ar putea debuta, pornind chiar de la lectura atentă a catalogului.

Judecat în ansamblu, *Catalogul colecției de incunabule*, păstrate în Biblioteca Națională a României, se înscrie, grație concepției și metodei aplicate de Elena-Maria Schatz, în seria unor veritabile instrumente de lucru, de care nu se poate dispensa – nici astăzi – cercetătorul istoriei culturii.

IACOB MĂRZA

Gheorghe Buluță, *Civilizația bibliotecilor*, București, Editura Enciclopedică, 1998, 163 p.

Lumea cărții, lumea bibliotecilor este lumea autorului consacrat acestui spațiu intelectual, Gheorghe Buluță. Fost director de bibliotecă ("Mihail Sadoveanu" din București), acum lector la Universitatea București, Facultatea de Litere, Secția de Bibliologie și Știința Informatizării, Gheorghe Buluță este autorul numeroaselor cărți despre carte, manuscrisă sau tipărită (*Manuscrise miniate franceze în colecții din România*, 1978, în colaborare cu C. Dima-Drăgan; *Pagini din istoria cărții românești*, 1981, în colaborare cu Dan Simonescu; *Manuscrise miniate și ornate din epoca lui Matei Basarab*, 1984, în colaborare cu Sultana Craia; *Manuscrise miniate și ornate românești în colecții din Austria*, 1990; *Scurtă istorie a editurii românești*, 1996 și altele).

Opusculul de față este un miscelaneu destinat iubitorilor cărții, studenților. Studiile și eseurile sunt direcționate de autor spre istoria civilizației cărții și spre lumea bibliotecilor, conform sumarului, cu predilecție spre civilizația bibliotecilor: *De la "Edificiu" la "Biblioteca fără ziduri"*, *Din istoria cenzurii*, *Lectura publică la români*, *Civilizația bibliotecilor – colecțiile particulare*, *Două biblioteci din "Belle Epoque"*, *Sistemul bibliotecilor în România*, *O componentă a "Infosferei" – bibliotecile specializate*, *Galeria bibliologilor români*, *Getta Elena Rally și "nobila profesiune"*, *Constantin Karadja – un cercetător între două culturi*, *Începuturile bibliografiei românești*, *Învățământul bibliologic din România* sunt capitolele cuprinse în volum.

Schița istoriei bibliotecii ca instituție îl introduce pe cititor în lumea cărții începând cu Biblioteca din Alexandria și până la concepția bibliotecii publice. În lipsa unei istorii a cenzurii, autorul schițează câteva idei privind apariția cenzurii în Germania postgutenbergiană, Italia, Franța, ocupându-se cu precădere de fenomenul românesc. În încheierea articolului se pune problema cercetării cenzurii comuniste, oferind câteva exemple. Formarea colecțiilor de carte particulare în secolele XVII-XVIII în Moldova și Țara Românească se datorează domnitorilor sau unor mari familii boierești sub influența umanismului european târziu: Matei Basarab, Udriște Năsturel, familia Cantacuzino, Brâncoveanu, Mavrocordat. În Transilvania și-au creat bibliotecă Gheorghe Șincai, Mihail Halici, familia Mocioni, Timotei Cipariu (dar și, spre exemplu, mitropolitul Sava Brancovici sau principii Transilvaniei – n. n.). Pentru secolul al XIX-lea autorul oferă o cuprinzătoare listă de biblioteci particulare, dintre care am ales cele ale lui Scarlat Rosetti, Constantin Oltelnicianu, a familiei Sturdza, episcopului Dionisie al Buzăului, I. C. Brătianu. Din secolul al XX-lea sunt studiate bibliotecile lui N. Iorga, C. I. Karadja, dar și biblioteca lui Al. Bărlădeanu. Percepția unor biblioteci din ultimul deceniu al secolului romantic este demonstrată de autor prin prezentarea a două cataloage, primul tipărit, al bibliotecii lui Zacharia Antinescu, profesor din Ploiești, și al doilea reconstituind fondul Bibliotecii Societății studenților de medicină din anul 1895. Construirea sistemului bibliotecilor în România, apariția bibliotecilor specializate, introducerea unei tehnologii informaționale în ultimii ani reprezintă, de fapt, numai punerea problemei care, cu siguranță, mai trebuie elaborată, poate chiar de domnul Gheorghe Buluță. Din galeria bibliologilor români fac parte primii bibliotecari ocazionali din secolul al XVIII-lea, iar din secolul următor, autorul se oprește la bibliotecari și fondatori ai bibliologiei românești Petrache Poenaru, August Treboniu Laurian, Alexandru Odobescu, în continuare la Ion Bianu, Al. Sadi Ionescu, N. Georgescu Tistu, Ioachim Crăciun, Dan Simonescu, Mircea Tomescu și Corneliu Dima-Drăgan, creionând scurte medalioane biografice. La acestea adaugă unul independent, dedicat Gettei Elena Rally și altul lui Constantin I. Karadja. Trecând scurt prin istoria bibliografiei românești, volumul se încheie printr-un scurt coup d'oeil asupra învățământului bibliologic românesc.

EVA MĂRZA

Adriana Ioniuc, *Rolul muzeelor în România interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1998, 170 p.

Cercetătoarei ieșene, Adriana Ioniuc, îi datorăm o interesantă lucrare închinată muzeelor din România interbelică, o lucrare necesară, putem spune, căci bibliografia de acest tip este încă destul de săracă.

Cu o bună ținută grafică, lucrarea se întinde pe parcursul a 170 de pagini și are o topografie internă structurată pe cinci capitole, deschise de o succintă introducere și încheiate cu necesarele concluzii. De-a lungul celor 170 de pagini, autoarea a insistat asupra unui spațiu temporal cuprins între 1918-1940, epoca României Mari, urmărind apariția și dezvoltarea rețelei muzeale, prezentarea bazei materiale și a colecțiilor muzeale din anii interbelici. De subliniat că Adriana Ioniuc nu s-a rezumat strict la spațiul muzeal ci, după cum mărturisește, a avut "... în vedere cadrul mai larg al vieții culturale interbelice ..." (p. 8).

În privința bazei documentare, autoarea ne dezvăluie faptul că s-a sprijinit pe informațiile de arhivă, pe cataloage de colecții și ghiduri muzeale, la care s-au adăugat o serie de reviste de profil.

Primul capitol, *Societate și cultură în România interbelică* (p. 17-31), obligatoriu pentru astfel de lucrări, realizează o introspecție în spațiul cultural și social dintre cele două războaie. Sunt subliniate schimbările (de teritoriu, resurse, potențial economic, social etc.) datorate actului de la 1 Decembrie 1918, care s-au răsfrânt în plan cultural și, implicit, în viața muzeală din România.

Capitolul al doilea, *Legislația privitoare la organizarea protecției patrimoniului cultural interbelic. Rolul Comisiunii Monumentelor Istorice* (p. 32-54), după cum se observă din titlu, a luat în dezbateră contribuția Comisiunii Monumentelor Istorice la protejarea bunurilor culturale, insistând mai mult pe partea legislativă. Astfel, sunt prezentate, pe baza studierii *Monitorului Oficial*, principalele legi cu privire la protejarea, conservarea și restaurarea bunurilor culturale mobile și imobile: *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice* (1892), *Regulamentul pentru conservarea și restaurarea monumentelor* (1893), *Legea pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice* (1932) etc.

Importanța, chiar necesitatea protejării bunurilor culturale a fost conștientizată de întreaga intelectualitate română. Semnificative sunt “cazurile” Orest Tafrali și Alexandru Tzigara-Samurcaș prezentate, în mod sugestiv, de autoare, care subliniază, în același capitol, aportul efectiv al celor doi la întărirea preocupărilor practice și teoretice de muzeistică. În fapt, Alexandru Tzigara-Samurcaș a publicat în 1936 lucrarea *Muzeografia românească*, considerată prima carte de muzeografie din țara noastră. Nu a fost uitat nici Alexandru Lapedatu care, în calitate de președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, ca ministru al cultelor și artelor în mai multe rânduri, s-a preocupat de protejarea patrimoniului cultural, a sprijinit înființarea de biblioteci și muzee. De numele lui se leagă înființarea Muzeului etnografic al Transilvaniei și a secțiunii în aer liber de la Hoița.

Capitolele trei și patru, *Muzeul până la Marea Unire* și, respectiv, *Muzeul – factor dinamizator al culturii interbelice* (p. 56-78, 79-141) sunt legate între ele căci, în cadrul lor, autoarea realizează o succintă istorie a ideilor muzeale și a muzeelor din România fără a intra însă în detalii. Sunt luate în discuție primele preocupări muzeistice atât din Principate cât și din Transilvania. Astfel, sunt amintite Muzeul de “zoologie și mineralogie” înființat în 1834, devenit ulterior Muzeul de Istorie naturală, Muzeul de Antichități (înființat în 1864), Muzeul Papazoglu, datorat unei inițiative particulare, Pinacoteca de la Iași etc. Pentru Transilvania, unde a existat o tradiție muzeală mai puternică, autoarea prezintă, în baza bibliografiei existente, muzeul înființat în 1856 pe lângă școlile Blajului, Muzeul Astei înființat în 1905 la Sibiu etc.

În continuare, Adriana Ioniuc și-a canalizat demersul cognitiv pe două direcții: sublinierea diversificării rețelei muzeale, a îmbogățirii colecțiilor și întăririi bazei materiale, respectiv reliefațiunea atitudinii factorului politic în fața necesităților segmentului cultural de care se ocupă autoarea. În acest context, se oprește, printre altele, asupra Muzeului Satului, a efortului depus de Dimitrie Gusti pentru înființarea și bunul mers al lui, asupra Muzeului Etnografic al Transilvaniei de la Cluj, închinat explorării științifice a întregului Ardeal, asupra Muzeului Brukenthal și Muzeului Astei de la Sibiu, asupra muzeelor de la Deva, Arad, Craiova etc.

În ceea ce privește a doua direcție urmată de autoare, exemplificatoare sunt memoriile înaintate autorităților de conducătorii diferitelor muzee, de disputele din presă ce duc la o adevărată emulație în plan muzeistic. Din aceasta s-au născut multe idei, unele cu adevărat prețioase; de remarcat în acest sens interesanta clasificare a muzeelor românești din epocă datorată lui Alexandru Tzigara-Samurcaș, care identifică 12 tipuri de muzee, de la muzeele regionale până la cele sătești.

În redactarea capitolului cinci, *Rolul educativ al muzeului* (p. 142-156), autoarea a pornit de la realitatea acceptată de toți specialiștii: una din funcțiile muzeului a fost și este funcția educativă, fără de care muzeului i-ar lipsi finalitatea. Este adevărat că această menire a muzeului a fost acceptată relativ târziu, căci până la Revoluția franceză vizitarea colecțiilor muzeale a fost un privilegiu de care a beneficiat un grup restrâns de oameni. Autoarea sesizează acest aspect în cele câteva pagini de la începutul capitolului cinci (p. 142-144) în care realizează o scurtă prezentare a rolului educativ al muzeelor din lume (inclusiv din S. U. A.), pentru ca apoi să se fixeze asupra muzeelor din România. Faptul că cei care conduceau cultura românească au înțeles importanța funcției educative a muzeului este pusă în evidență, potrivit Adrianei Ioniuc, de înființarea, în 1910, a Muzeului Pedagogic al Casei Școalelor din București, dar și de grija acordată muzeelor sătești, pe care Grigore Antipa le-a numit instrumente ale culturii, propunând ca “obiectele și colecțiile expuse /.../ să fie intenționat alese ca populația locală să poată trage din vizitarea lor învățăturile de care are nevoie în viața sa sufletească și materială” (p. 148).

Lucrarea se încheie cu prezentarea bibliografiei, ordonată în cinci grupe, de la materialele de arhivă, la acte legislative, cataloage, ghiduri, publicații periodice, lucrări generale, monografii, sinteze, studii și articole. Aceasta subliniază buna documentare a autoarei, ceea ce recomandă studiul cărții de față, nu numai de specialiști ci și de publicul larg, interesat de muzeu, de istoricul și problematica muzeală.

Prin natura lui, acest studiu nu schimbă cu nimic tabloul cunoscut despre muzeele din România, nu introduce termeni, elemente noi, dar are meritul de a aduna informații, material documentar grupat într-un necesar aparat critic, motiv pentru care constituie un bun instrument de lucru în cercetarea muzeului, a preocupărilor de muzeistică, de protejare a bunurilor culturale din țara noastră, mai ales pentru perioada interbelică.

Imaginea rămasă în urma parcurgerii acestui studiu prezintă lumea muzeului ca o lume vie, cu succese dar și cu mari neîmpliniri. De asemenea arată, încă o dată, grija pentru patrimoniul național a unor mari personalități ale culturii românești, dintre care amintim pe Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Alexandru Lapedatu, Dimitrie Gusti, Iuliu Moisiu, Alexandru Tzigara-Samurcaș etc.

ZEVEDEI-IOAN DRĂGHIȚĂ